АДМЕТНАСЬЦІ І ВЫСНОВЫ

(Фота Г. Навумчык)

Прэсавая канфэрэнцыя ў Кіеве 30 сакавіка 1996 г. На здымку: Д. Панамарчук, В. Чарнавіл, З. Пазьняк, С. Навумчык.

Можна вызначыць некалькі адметнасьцяў і заканамернасьцяў апошняга этапу нацыянальнага Адраджэньня (1988–1995), магчыма, у беларускай сытуацыі ўнівэрсальных.

Гучаць меркаваньні, што дэпутатам Апазыцыі БНФ варта было б адмовіцца ад чыста палітычнай барацьбы і сканцэнтравацца выключна на культурна-асьветніцкай дзейнасьці, што дало б магчымасьць у значна большай ступені, чым гэта адбылося, рэалізаваць нацыянальныя ініцыятывы. Такое сьцверджаньне не падаецца слушным, паколькі магчымасьць уплываць на гэты працэс знаходзілася ў непасрэднай залежнасьці ад ступені палітычнага ўплыву і ад палітычнай актыўнасьці парлямэнцкіх прадстаўнікоў БНФ. Магчымасьць была большай у жніўні 1991 году, калі БНФ удалося дасягнуць найважнейшай праграмнай палітычнай мэты – дзяржаўнай незалежнасьці, і мінімальнай – пасьля прыходу Лукашэнкі да ўлады, калі прынцыпы парлямэнтарызму пачалі зьнішчацца прэзыдэнцкай адміністрацыяй.

Такім чынам, Адраджэньне наўпрост было зьвязанае з вынікамі палітычнай дзейнасьці яго ініцыятараў – актывістаў Беларускага народнага фронту. Прычым найбольшыя посьпехі беларусізацыі дасягаліся менавіта тады, калі БНФ удавалася захапіць „пляцдармы" ў дзяржаўных сфэрах, і гэта тычыцца як канстытуцыйна-прававога поля (Дэклярацыя аб дзяржаўным сувэрэнітэце, шэраг заканадаўчых пастановаў ВС), так і органаў кіраваньня (парлямэнцкія камісіі, пры ўсёй абмежаванасьці іх уплыву і практычна поўнай адсутнасьці рэальнай улады).

Вопыт паказаў, што адраджэньне і разьвіцьцё беларускасьці немагчымае пры аўтарытарызме і дыктатуры, яно магчымае толькі пры дэмакратыі.

Але адметнасьць у тым, што сама па сабе дэмакратыя яшчэ не гарантуе ажыцьцяўленьня нацыянальнага адраджэньня.

І тут выяўляецца істотная заканамернасьць – палітычнае дамінаваньне дэмакратычных партыяў, для якіх нацыянальная ідэя не зьяўляецца прыярытэтнай, ні ў якім разе не спрыяе рэалізацыі гэтай ідэі.

Віцэ-прэм'ерства Віктара Ганчара ў першыя месяцы пасьля прыходу Лукашэнкі да ўлады адзначылася згортваньнем нацыянальных праграмаў (мне невядомы ніводны ягоны пратэст з гэтай нагоды; пазьнейшая адстаўка была ім матываваная іншымі прычынамі). У Вярхоўным Савеце 13 скліканьня Аб'яднаная грамадзянская партыя (АГП) была прадстаўленая ў працэнтных суадносінах да агульнай колькасьці дэпутатаў ня горш, чым БНФ у парлямэнце 12 скліканьня пасьля выбараў 1990 году (большасьць дэпутатаў будучай Апазыцыі БНФ далучыліся да Народнага фронту толькі пасьля пачатку першай сэсіі), а разам зь іншымі апазыцыйнымі дэпутатамі (так званымі „незалежнымі") дык была і значна большай. Аднак за адзінаццаць месяцаў існаваньня Вярхоўнага Савета 13 скліканьня „дэмакраты" лібэральнага накірунку не вынесьлі ніводнай заканадаўчай прапановы, якая б была накіраваная на ўмацаваньне пазыцыяў беларускай мовы, разьвіцьцё нацыянальнай культуры ці захаваньне гістарычных каштоўнасьцяў. Наадварот – гэтыя дэпутаты прагаласавалі за прызнаньне вынікаў рэфэрэндуму 1995 году аб „дзьвюхмоўі", ліквідацыі бел-чырвона-белага сьцягу і „Пагоні" як дзяржаўных сымбаляў і інтэграцыі з Расеяй. Натуральна, гэта адбывалася і пры аднадушнай падтрымцы камуністычнай фракцыі.

Гэта ставіць пад сумнеў папулярную ў некаторых палітолягаў тэзу, што, маўляў, галоўнае –

прывесьці да ўлады дэмакратаў, не істотна якіх, а яны ўжо гарантуюць адраджэньне нацыянальных каштоўнасьцяў. Не гарантуюць.

Яшчэ адной асаблівасьцю апошняга Адраджэньня было тое, што ні на якіх сваіх этапах яно не падтрымлівалася дзяржаўнымі органамі. Яно былі ініцыяванае лідэрамі БНФ, дэпутаты парлямэнцкай Апазыцыі БНФ дамагаліся ўвасабленьня нацыянальных ідэалаў у дзяржаўнай практыцы (насуперак пазыцыі Вярхоўнага Савета і Савета Міністраў). Шляхам брутальнага (у літаральным сэнсе – фізычнага) падаўленьня парлямэнцкай Апазыцыі БНФ гэтае Адраджэньне і было спыненае.

У 1988–1995 гг. – як, зрэшты, і на ўсіх этапах беларускай гісторыі – Масква не падтрымала ні нацыянальнага Адраджэньня, ні імкненьня да дэмакратычных рэформаў. Паўтаруся: глыбока памылковым уяўляецца меркаваньне, што ў жніўні 1991-га Масква „падаравала” Беларусі (як і іншым былым савецкім рэспублікам) сувэрэнітэт. На ўсіх этапах апошняй хвалі нацыянальнага Адраджэньня яго прыхільнікам даводзілася супрацьстаяць уплыву і палітыцы Расеі, а адным з магутных інструмэнтаў у руках праціўнікаў выступала расейская мова.

Мы кажам пра сем гадоў Адраджэньня, але час, калі нацыянальныя сілы маглі больш-меньш эфэктыўна ўплываць на дзяржаўную палітыку, значна карацейшы – са жніўня 1991-ага да адстаўкі Шушкевіча ў студзені 1994-ага.

На жаль, краіна не прайшла праз этап фармаваньня і існаваньня нацыянальнай дзяржавы, якая б легітымна замацавала прыярытэты беларускай мовы, стварыла б умовы для разьвіцьця беларускай культуры, а галоўнае – нацыянальнай ідэнтыфікацыі грамадзтва, выпрацоўкі імунітэту да этнічнай асыміляцыі іншай нацыяй (праз такія этапы прайшлі практычна ўсе краіны ў розныя гістарычныя часы). Гэткія гарантыі былі б створаныя, калі б на чале Беларусі ў сярэдзіне 90–ых быў лідэр БНФ Зянон Пазьняк.

Прычыны – чаму ж не да канца быў скарыстаны грамадзтвам гістарычны шанец – будуць яшчэ неаднаразова прааналізаваныя гісторыкамі, і, бясспрэчна, нашчадкамі з адлегласьці часу яны будуць бачыцца больш ясна, чым нам.

Галоўную прычыну, аднак, можна вызначыць ужо цяпер. Гэта – нізкі ўзровень нацыянальнай сьвядомасьці грамадзтва (вынік ідэалягічнай і рэпрэсіўнай расейскай палітыкі ў Беларусі).

„Шанец быў, вельмі рэдкі. Відаць, грамадзтва, з пэўных прычынаў, не магло пакарыстацца гэтым шанцам”, – казаў Васіль Быкаў.

І ўсё ж Адраджэньне было, і яно мела вынікі.

Галоўны вынік апошняй хвалі нацыянальнага Адраджэньня – аднаўленьне незалежнасьці Беларусі. На жаль, незалежнасьць не атрымала ў той час і ўсё яшчэ ня мае да сёньня гарантыяў незваротнасьці.

Стварыць такія гарантыі і будзе першачарговай мэтай наступнай (і па-сапраўднаму апошняй) хвалі.

Нью-Ёрк – Прага

(Фота Галіны Навумчык)

Менск 24 сакавіка 1996 г. Родныя сымвалы.